

Neues Archiv

der

Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde

zur

**Beförderung einer Gesamtausgabe
der Quellschriften deutscher Geschichten des Mittelalters.**

Einundzwanzigster Band.

**Hannover und Leipzig.
Hahn'sche Buchhandlung.
1896.**

VIII.

ORDO ET SPATIA
EPISCOPORUM ROMANORUM
IN LIBRO PONTIFICALI.

SCRIPSIT

THEODORUS MOMMSEN.

ORDO ET SPATIA EPISCOPORUM ROMANORUM IN LIBRO PONTIFICALI.

Nomina episcoporum urbis Romae cum spatiis episcopatum praeter annos etiam menses diesque enuntiantibus, quae libro Ponticali pro fundamento sunt, unde venerint, hodie exploratum est. Scilicet extiterunt antiquo tempore et extant adhuc laterculi episcoporum duo Latine scripti¹, quos duos adhibuerunt qui librum hunc compilarunt auxeruntve. Sunt autem hi.

1. Liberianus qui dicitur, insertus chronographiae urbanae scriptae a. p. Chr. 354 imperante Constantio II. sub episcopo urbis Liberio, a nobis editus in chronicorum minorum volumine primo p. 73—76, habet praeter episcoporum nomina eorumque annos menses dies adnotationes quasdam rerum memorabilium, medium ita locum tenens inter laterculum et chronographiam. Hunc Ponticalis totidem fere verbis et ita, ut singula capita ab hisce excerptis ordiri soleant, suo volumini inseruit.

2. Index quem nos nuncupamus laterculus est habens praeter nomina solos annos menses dies episcopatus, scilicet is, cuius novem exemplaria Duchesnius vol. 1 p. 24—33 composuit et a quo pendent reliqui quoque qui passim in

1) Chronicis Hieronymianis, quibus inserta sunt episcoporum Romanorum nomina cum annis, sed omissis fere mensibus diebusque, in Ponticali libro formando nullae partes datae sunt. Tractabimus autem hoc loco non quaestionem difficillimam et late patentem de episcoporum Romanorum origine et ordine, quam duo viri egregii Lightfoot (*the apostolic fathers, Clement* vol. 1 p. 201 seq.) et Harnack (act. minor. acad. Berol. a. 1892 p. 617 sq.) doctrina et sagacitate sibi propria nuper elucidaverunt. Utiliter praeterea adhibebuntur quae de spatiis episcoporum exposuit Duchesnius praesertim vol. 1 p. XVI—XXI, ubi tamen delenda sunt quae de consensu Prosperi cum libro Ponticali exposuit; chronica Prosperi ad libros recensita ostenderunt auctorem nomina episcoporum Romanorum sola posuisse, spatia addita esse ab interpolatoribus plerumque usis ipso libro Ponticali. Nos hoc solum nobis proposuimus explorare, quibusnam auctoribus in ordine episcoporum constituendo spatiisque episcopatum determinandis ii usi sint qui Pontificalem librum formarunt et formatum recensuerunt.

codicibus offenduntur episcoporum Romanorum catalogi¹. Quae extant exemplaria omnia redire ad unum idemque archetypum colligitur cum ex consensu eorum in nominibus et numeris plerisque, tum potissimum inde, quod cum in Indice hoc (composito omnino utilitatis studio maiore quam veritatis ad illustrandam continuationem Romani episcopatus ab ipsa origine non interruptam) reliqua schismata omnia praetereantur, exceptionem facit nescio quam ob causam unus Felix II. (n. 38) Liberii (a. 352—366) adversarius, quamquam eum ab indole Indicis abhorrere vel inde elucet, quod ei octo exemplaria spatium aut nullum (n. 1. 3. 4. 5. 8) aut paene nullum (n. 2. 6) adscribunt, unum solum nequaquam egregium (n. 7) solito more formatum spatium apponit. Nihilo minus Indicis exemplaria in spatiis determinandis in duas quodammodo familias ita discedunt, ut ab una parte stent exemplaria antiquiora maxime 1. 2. 3. 4, ab altera recentiora maxime 7. 8. 9, quamquam non desunt loci a communi hac lege recedentes. Archetypum omnium cum illo Felicis II. male intrusi naevo originario extitisse saeculo quinto exeunte vel certe incipiente sexto inde colligitur, quod ex exemplaribus Duchesnianis antiquissimum quod videtur finit in spatio Gelasii I. (492—496), tria ex ordine temporum sequentia in spatio Iohannis I. (523—526). Laterculus quo tempore in hanc formam redactus sit cum determinari nequeat², certe nihil obstat, quominus vetustate Liberianum aut aequet aut superet itaque immunis manere potuerit a corruptelis in Liberianum inlatis; id quod vere evenisse iam ostendemus.

Laterculi hi duo Liberianus et Index tantum abest ut origine diversi fuerint, ut e contrario constet ex eadem

1) Etiam Graece scripti episcoporum Romanorum catalogi, scilicet qui sint recentioris aetatis, itemque scripti lingua aliqua Orientali ex eodem laterculo origine urbano proficisci videntur; omnino qui admittunt, ut faciunt plerique, antipapam Felicem II. contra laterculi legem praeterea constanter observatam, inde pendeant necesse est (cf. Lightfoot l. c. p. 240 seq. 314 seq. 322). Sed cum menses raro habeant, dies semper omittant, hoc loco potuerunt neglegi. — Picturarum indices ecclesiae urbanae sancti Pauli (cf. Duchesne vol. 1 p. XXV seq. LXXX seq.; Lightfoot l. c. p. 318) a nobis praetermissi sunt propter lectionem aetatemque parum certas.

2) Lightfootius (l. c. p. 311) Leonini vocabulum ei tribuit propterea quod in paschali Cizensi scripto a. 447 haec leguntur (chron. min. vol. 1 p. 507): *huic collectioni paschali dierum non solum seriem consulum conexuimus, sed etiam annos apostolicae sedis antistitum et aetates regni principum Romanorum diligentissima adnotatione subdidimus*. At eius generis tabulas certe inde ab aetate Constantiniana publice circumferri solitas esse cum ostendat chronographia Philocaliana, verba illa non determinant, cuius naturae index is de quo agunt fuerit.

radice utrumque crevisse. Numeri praesertim mensium dierumque, quos in prima parte laterculi ficticios esse non ambigitur, ut egregio acumine Lightfootius¹ agnovit, ita et conspirant et differunt, ut alterum ex altero necesse sit eos adsumpsisse. Apposui eius partis numeros utrosque; sed comparanti tenendum est Liberianum indicem unico exemplari servatum duobus locis male hiare, in Indicis autem exemplaribus hodie notis quibusdam locis numeros ita differre, ut archetypi communis lectio dubia sit.

Index :			Cat. Liberianus.		
	m.	d.	m.	d.	
Petrus	II	III	I	VIII	Petrus
Linus	III	XII	III	XII	Linus
Cletus	I	II (XII)	XI	XII	Clemens
Clemens	II (I)	X	II	X	Cletus
			X	III	Anacletus
Euaristus	X	II	VII	II	Euaristus
Alexander	VII	II	II	I	Alexander
Xystus	II	I	III	XXI	Xystus
Telesphorus	III (I)	XXI	III	III	Telesphorus
Hyginus	III	III (I)	III	VI	Hyginus
Pius	III (om.)	III (XI)	III	XXI	Anicetus
Anicetus	III	III	III	XXI	Pius
Soter	II (VI)	XXI	III	II	Soter ²
Eleuther	III	II	III	II	Eleuther ²
Victor	III	X	II	X	Victor

Menses diesque cum in summa re tam per quattuor primos episcopos quam fortasse inde a Sotere, certo a Victore concordent, per episcopatus interpositos ita differunt, ut Euaristi numeros alter referat ad Anacletum et sic deinceps certe ad Hyginum, fortasse ad Eleutherum. Eius erroris origo omnino inde repetenda est³, quod Anacletus Cleti gemellus et antiquiori ordini in catalogo Liberiano male insertus ibi ad se traxit Euaristi menses diesque et sic deinceps. Quo modo Liberianus errorem eatenus sanaverit, ut fortasse a Sotere, certo a Victore numeri rursus conveniant, definiri nequit propter statum quo eum accepimus mancum et corruptum. Hoc apparet Indicem hoc loco ad verum propius accedere quam Liberianum, id quod aliis argumentis infra confirmabitur. Omnino a communi arche-

1) L. c. p. 267. 2) *m. III d. II* propter hiatum pari iure referri poterunt tam ad Sotere[m] quam ad Eleutherum. 3) Lightfootius causam erroris inde repetit, quod hiatum, quo ante Victorem exemplar quod habemus laborat, adfuisse censet iam in eo quod adhibuit qui Indicem confecit; menses igitur diesque non ex Indice in Liberianum translato esse, quae nostra opinio est, sed e contrario ex Liberiano in Indicem. At Indicem qui conscripsit saeculo quinto anteave, eum parum credibile est adhibuisse Liberiani catalogi exemplar mutilum.

typo ante Constantium II. conscripto tempore procedente duo laterculi ii quos habemus ita abierunt, ut in Pontificali compilando pro diversis adhiberentur. Quomodo autem adhibiti sint, iam videamus.

Catalogi Liberiani exemplar scriptori praesto fuisse nostro vere unico plenius et emendatius inde colligitur, quod hoc ubi hiat, scilicet in Aniceto Sotere Eleuthero Zephyrino, quae deficiunt, consulatus praesertim ex libro Pontificali aliquatenus sarciri potuerint.

Indicis exemplaria cum supra viderimus discedere in familias duas locis non paucis differentes, quaerendum erit, ad utram familiam liber Pontificalis, quatenus a laterculo pendet, potissimum sese applicet.

Quaestiones hae ut iuste solvantur, inseremus laterculum spatiorum episcopalium omnium a Petro ad Constantinum, in quo finit codex Lucensis. Ad eum compilandum adhibui praeter editionem libri Pontificalis summa cura et egregio acumine factam a Ludovico Duchesne subsidia parata a societate monumentorum Germaniae, inter quae eminent profecta a Waitzii sollertia studiosa, nuper autem meis laboribus aucta. Codices me iudice utilitate carentes omisi. Notas, quibus Duchesnius usus est, retinui addens, ubi eiusdem codicis lectiones duae afferendae fuerunt, ad priorem notam^p, ad posteriorem corrigendo effectam notam^c. Subieci subsidiorum meorum conspectum brevem, sed qui huic incepto sufficiet.

- I. Liberiani catalogi numeros exhibui ad editionem meam supra citatam.
- II. Indicis exemplaria novem, quae adiectis numeris intra parentheses () adlegantur, dedi ad Duchesnium (l. c.), decimum dixi fragmentum Veronense Laurentianum quod dicitur perveniens a Symmacho ad Vigilium (l. c. p. 44—46).
- III. Editionis prioris, cuius plenum exemplum nullum aetatem tulit, notitia petenda est ex libris his:
 - a. Epitome Feliciana, cuius extant codices tres
F^a Parisinus 1457 saec. IX.
 - F^b Vaticanus reginae 1127 saec. IX.
 - F^c Bernensis 225 saec. IX. finiens in Liberio.

Epitomen hanc Duchesnius demonstravit factam esse ad editionem priorem. Sed eadem postea hic illic interpolata est ad editionis posterioris exemplaria deteriora. Eius interpolationis non late patentis, sed certae dabo exemplum. Vitae Silvestri c. 7 Duchesnius sic edidit in recensione utraque (p. 77. 171): *hic constituit, ut si*

quis desideraret in ecclesia militare aut proficere, ut esset lector annos XXX, exorcista dies XXX, acolytus annos V, subdiaconus annos V, custos martyrum annos V, diaconus annos VII, presbiter annos III. Veniunt haec ex constituto Silvestri 1, 11, ubi sic traditur: *ut nullus . . . usque ad episcopatum sublevaretur, nisi prius fuisset lector annis XXX, deinde uno die exorcista, et postea . . . faceret in ordine . . . acolyti annos X, ut . . . in subdiaconatu esset annos V, deinde . . . diaconus . . . ut serviret annos VII . . . et sic ad ordinem presbyteri accederet et faceret in eodem ordine annos III.* Abest igitur a constituto *custos martyrum*, neque is proprius est, ut ait Duchesnius, libro Pontificali, sed abest et ab epitome eius Cononiana, quae totidem verbis hunc locum refert, et a codice, cui iure Duchesnius inter plenos palmam tribuit, Lucensi. Habent *custodem martyrum* codicum plenorum familia altera *B* et epitome Felicianae solae omnino eiciendum: est enim res nihili et merum commentum librarii cuiusdam saeculi septimi¹. Nec mirabimur eiusmodi interpolationes in volumine per monasteria omnia lectitatio reperiri a rerum ecclesiasticarum curioso aliquo translatae ex familia plenorum vulgari in epitomae codicem origine diversum scriptum saeculo octavo vel nono.

b. Epitome Cononiana, cuius extant codices duo:

K^a Parisinus 2123 saec. IX. recognovi.

K^b Veronensis 52 saec. IX.

Cononianam epitomen item recte Duchesnius statuit factam esse ad Pontificalis libri editionem priorem. Eam ab interpolatione immunem mansisse ibi, ubi ea Felicianam occupavit, modo vidimus et reperiemus similia infra, ubi spatia episcopatum examinamus. Neutram epitomen ab altera pendere evidenter apparet et ita ubi consentiunt, id quod passim evenit, invicem sese confirmant.

c. E¹ Vaticanus 3764 saec. XI. exeuntis. Usus sum ad vitae 1—56 recognitione Waitziana, quae praestat Duchesniana maxime in locis secunda scriptura mutatis.

1) Inter clericorum officia custos martyrum praeterea non reperitur; abest et ab epistula pseudohieronymiana *de septem ordinibus ecclesiae* (vol. 11 p. 113 Vall.) et a chronicis quae dicimus Malaliana (edendis inter chronica minora nostra vol. 3 p. 424) et ab Isidoro in originibus 7, 12, 3. In tractatu de officiis cum idem auctor 2, 9 inter diaconos et subdiaconos interponat *custodes sacrorum*, inde fortasse interpolatio originem duxit.

E⁵ Farnesianus saec. c. VIII., initio mutilus incipiens a Liberio (n. 60), hodie deperditus, quatenus per Holstenium et Blanchinium de eo constat.

Codicis Farnesiani in hoc nostro laterculo vix ullus usus est, cum de spatiis quaestiones totae fere continentur in parte libri ea, quae a codice illo afuit. Ita quod ad spatia ea attinet, unus huiusce generis remanet codex ille Vaticanus 3764 contaminatus totus, sicut Duchesnius egregie ostendit, et meo quidem iudicio ita formatus, ut librarius duo exemplaria adhibuerit, alterum ex familia B simile nostri B⁴, alterum editionis prioris. Id confido stabilitum iri iis quae infra exponentur. Praeterea librarius passim coniecturas in textum intulit et omnino codex adhibendus est cum summa cautela.

IV. Editionis posterioris adhibui codices hos:

- A Lucensis 490 saec. IX. usus sum ad vitas 1—56 apographo egregio facto aut ab ipso Waitzio ant eo moderante.
- B¹ Neapolitanus IV. A. 8 saec. VII. Duchesnius quae de hoc codice affert, quem ipse ait hodie vix legi posse venenis chymicis pessumdatum, utilitatem non habent, sunt enim non solum non plena, sed passim falsa. Ego adhibui recognitionem antequam codex corrumpetur diligentissime institutam a Pertzio.
- B⁴ Leidensis Vossianus Q. 41 saec. IX. ipse contuli. Simillimus est Neapolitano, modo inferior eo, modo nec raro melior.
- B³ Coloniensis 164 } descripti ex eodem archetypo;
saec. IX. ipse } Coloniensis librarius id fideliter
contuli } expressit, sed saepe negligentia
- B² Parisinus 13729 } peccavit; Parisinus diligentia
saec. IX. ipse } praestat, sed in minoribus pas-
contuli } sim tradita emendat.

Posterioris editionis utra familia praestet, utrum Lucensis A in suo genere fere unicus an altera, ad quam pertinent codices B¹. B². B³. B⁴, item, quatenus non sequitur editionem priorem, E¹, litigaverunt viri eruditi quodammodo sine causa idonea. Scilicet evidenter apparet tam exemplum A quam id a quo libri B profisciscuntur descripta esse ex codice eodem ita, ut modo hic librarius modo ille ab archetypo desciverit errando omittendo

addendo; quam ob rem ubi duae familiae differunt, electio libera est. In universum tamen de duabus familiis rectius iudicavit Duchesnius quam fecit Waitz; nam fidelius longe archetypum in A repraesentatur quam in B et interpolationes potissimum in A rariae sunt et modestae, in B abundant et saepe graviter tradita corruerunt.

1. PETRVS	<i>Lib. E</i> <i>Ind. 1—8 FKAB</i>	XXV XXV (xx 2, xxxu 4)	I II	VIII uiii <i>E</i> III (ii 8)
2. LINVS	<i>Lib. K</i> <i>Ind. (1—9) FABE</i>	XII XI (xii 9, xiii 5) xu <i>E</i>	III iii <i>K</i> III (ii 4, u 9, ui 5)	XII XII (ii 4, xuii 8, om. 7) xi <i>B</i> ¹ xiii <i>B</i> ²
3. CLETVS	<i>Lib. K (?)</i> <i>Ind. FABE</i>	VI uii <i>K</i> XII (ui 4, uiii 9, xi 1, xxii 6)	II i <i>K</i> I (ii 9)	X xx <i>K</i> II (sic 2.3.4, u 9, uiii 6, uiii 7, xii 1, xuiii 8) uiii <i>F</i> ^c xi <i>F</i> ^{a·b} <i>ABE</i>
4. CLEMENS	<i>Lib.</i> <i>Ind. FKABE</i>	VIII VIII (ui 9) uiii <i>F</i> ^c xi <i>K</i>	XI II (sic 6. 7. 8, i 1.3.4.5.9, x 2) om. <i>K</i>	XII X (i 2, xuiii 9) xi <i>B</i> ⁴
5. ANACLETVS	<i>Lib. FKE</i> ^c <i>Ind. omittit</i> <i>ABE</i> ^p	XII xi <i>E</i> ^c VIII	X ii <i>E</i> II	III uii <i>KE</i> ^c X
6. EVARISTVS	<i>Lib. KE</i> <i>Ind. FAB</i>	XIII xuii <i>K</i> ^b VIII (uiii 2.4, xiii 9) uiii <i>F</i> ^c	VII ui <i>E</i> X (iii 9)	II II (xii 9)
7. ALEXANDER	<i>Lib. E</i> ^p <i>Ind. FKABE</i> ^c (mens.)	VIII (uii <i>Vind.</i>) X (sic 6.7.8, uii 9, xii 1. 2. 3. 4. 5) xii <i>K</i>	II u <i>E</i> ^p VII (ui 9, uiii 4) ui <i>F</i> ^c	I ii <i>E</i> II (ui 9)
8. XYSTVS	<i>Lib. E</i> <i>Ind. FKAB</i>	X X (xxu 9)	III II (iii 5. 8, u 6)	XXI I (ii 8)

9. TELESPO- [RVS]	<i>Lib.</i> <i>Ind. FKABE</i>	XI XI (xii 1)	III III (<i>sic</i> 6. 7. 8. 9, i 1. 2. 3. 4. 5.) ii K	III XXI (xui 7, xxui 9) xxu E
10. HYGIVS	<i>Lib. KEP</i> (<i>ann.</i>) <i>Ind. FABE^c</i>	XII x <i>KEP</i> III (iii 2. 4, ui 9, xu 1) iii B ¹	III III (ii 3. 4, <i>om.</i> 1) ui F ^a ·b	VI uui K III (<i>sic</i> 6. 9, i 2. 3. 4, iii 7, xi 1, <i>om.</i> 8) iii F ^a ·c ui F ^b uiii E
11. PIVS	<i>Lib. KEP</i> (<i>dies</i>) <i>Ind. (om. 1)</i> <i>FABE^c</i>	XX (xxi <i>Brux.</i>) xu K XVIII (xuiii 2. 3. 4. 9) xi E xuiii F ^b	III III (<i>sic</i> 6. 7. 8. 9, <i>om.</i> 2. 3. 4. 5)	XXI III (i 2, xi 3. 4. 6)
12. ANICETVS	(<i>Lib. deficit</i>) KE <i>Ind. (om. 8)</i> <i>FAB</i>	VIII XI	III III	III <i>om. K.</i> III (ii 2)
13. SOTER	<i>Lib.</i> <i>Ind. FKABE</i>	VIII VIII (uiii 4. 5. 6, xuiii 9) uiii FK	<i>deficit</i> VI (<i>sic</i> 6. 7. 8, ii 2. 3. 4. 5, iii 1, u 9) ii K iii E uii F ^c	<i>deficit</i> XXI (ii 9) xxii B ² <i>om. E</i>
14. ELEVTER	<i>Lib.</i> <i>Ind. FKABE</i>	<i>deficit</i> XV (u 9)	III III (ii 1, x 9) uiii A ui E	II II (i 1, xxii 9) u E
15. VICTOR	<i>Lib.</i> <i>Ind. FKABE</i>	VIII X (<i>sic</i> 6. 7. 8, xu 1. 2. 3. 4. 5. 9) xu K	II II (<i>sic</i> 6. 7. 8, iii 1. 2. 3. 4. 9, uiii 5) iii K	X X
16. ZEPHYRI- [NVS]	(<i>Lib. deficit</i>) <i>Ind. (om. 8)</i> <i>FKABE</i>	 VIII (<i>sic</i> 6. 7, xuii 4, xuiii 1. 2. 3. 5. 9) uii F ^b xuii E xuiii K	 VII (<i>sic</i> 2. 6. 7, ui 1. 3. 4. 5. 9) ii E iii K ui F ^b	 X (iii 1, u 9, xu 6)

17. CALLISTVS	<i>Lib. K</i>	V	II xi <i>K</i>	X
	<i>Ind. FKABE</i>	V (ui 7) ui <i>Fa·c</i> <i>BE</i> uii <i>A</i>	II (<i>sic</i> 7. 8. 9, iii 6, x 2. 3. 4. 5, xi 1)	X xi <i>F</i>
18. VRBANVS	<i>Lib. KE</i>	VIII uiiii <i>KE</i>	XI i <i>K</i>	XII ii <i>K</i>
	<i>Ind. FAB</i>	IIII (<i>sic</i> 7. 8, uiii 4, uiiii 1. 2. 3. 5. 6. 9) iii <i>Fa·b</i>	X (<i>sic</i> 6. 7. 8, i 1. 2. 3. 4. 5. 9)	XII (<i>sic</i> 6. 7. 8, ii 2. 3. 4. 9, i 1)
19. PONTIANVS	<i>Lib. KE^p</i>	V	II	VII xxii <i>K</i> , <i>om. E^p</i>
	<i>Ind. FABE^c</i> (<i>dies</i>)	VIII (<i>sic</i> 6. 7. 8. 9, uii 2. 3. 4. 5, u 1) uiii <i>F^b</i>	V (<i>sic</i> 1. 6. 7. 9, x 2. 3. 4. 5. 8)	II (<i>sic</i> 7. 8. 9, xii 6, xxii 1. 2. 3. 4)
20. ANTEROS	<i>Lib. E^p</i>	—	I	X
	<i>Ind. FKABE^c</i>	XII (<i>sic</i> 1. 7. 8, i 4, x 6, xi 9, <i>om.</i> 2. 3. 5) xiii <i>K</i>	I (ii 5)	XII (<i>sic</i> 6. 7. 8, x 9, xi 2, xuii 4, xuiiii 1. 3) xuiiii <i>K</i> xi <i>Fa·b</i>
21. FABIANVS	<i>Lib. KE^p</i>	XIIII	I	X
	<i>Ind. FABE^c</i>	XIIII	I (<i>sic</i> 8. 9, ii 1. 2. 3. 4. 6, iiii 5, <i>om.</i> 7) xi <i>ABE^c</i>	XI (<i>sic</i> 7. 8, x 1. 2 3. 4. 6. 9)
22. CORNELIVS	<i>Lib. KE^p</i>	II	III <i>om. E^p</i>	X
	<i>Ind. FABE^c</i> (<i>mens.</i>)	II (iii 8) i <i>F</i>	II (<i>sic</i> 7. 9, iii 1. 2. 3. 4. 5. 6. 8)	III (<i>sic</i> 7. 8. 9, x 1. 2, 3. 4. 6)
23. LVCIVS	<i>Lib. KE^p</i>	III	VIII	X
	<i>Ind. (om. 8)</i> <i>FABE^c</i>	III (iiii 2. 3. 4. uiiii 6)	III (<i>sic</i> 6. 9, i 7, uii 1. 4. 5, uiii 2. 3)	III (<i>sic</i> 7. 9, x 2. 3. 4. 6, u 1)
24. STEPHANVS	<i>Lib. E^c</i>	IIII	II	XXI x <i>E^c</i>
	<i>Ind. FKABE^p</i>	VI (xi 5, <i>om.</i> 9) u <i>F^b</i> uii <i>AB^{2.3.4}</i>	V (i 2, <i>om.</i> 9) ii <i>K</i>	II (<i>sic</i> 7. 8, u 1. 3. 4. 6, x 2, <i>om.</i> 9) u <i>K</i>

25. XYSTVS II.	<i>Lib. E</i> <i>Ind. FKAB</i>	II I (uui 5)	XI X (i 2, om. 5)	VI XXIII (<i>sic</i> 7. 8, xuui 4, xxu 1, xxui 3. 6. 9, <i>inc.</i> 2) xxii <i>K</i> xxiii <i>F</i>
26. DIONYSIVS	<i>Lib. KE</i> <i>Ind. FAB</i>	VIII ii <i>E</i> VI (<i>sic</i> 7. 8. 9, uui 1, uiii 2. 3. 4. 5. 6) u <i>F</i> ^b	II iii <i>E</i> u <i>K</i> II (<i>sic</i> 7. 8, u 1. 2. 3. 4. 5. 6. 9. 5)	III uui <i>E</i> III (i 9, iii 2) iii <i>B</i>
27. FELIX I.	<i>Lib. E</i> <i>Ind. FKAB</i>	V ii <i>E</i> III (iii 9, uui 6)	XI x <i>E</i> III (<i>sic</i> 8, i 1. 2. 3. 4. 6. 9, ii 5, u 7) i <i>K</i>	XXV <i>om. E</i> ^p XXV (xxui 8)
28. EVTYCHIA- [NVS]	<i>Lib. E</i> <i>Ind. FKAB</i>	VIII I (iiii 6, u 8, uuii 5)	XI x <i>E</i> I (ii 7, uuii 5)	III (uui <i>Plat.</i>) iii <i>E</i> I (ii 3. 4, xi 6, <i>inc.</i> 2, <i>om.</i> 9) ii <i>K</i>
29. GAIVS	<i>Lib.</i> <i>Ind. FKABE</i>	XII XI i <i>E</i> ^c (?)	III III (ui 7)	VII XII (uui 7, xi 2, xu 4) uuii <i>KE</i> xu <i>F</i> ^b
30. MARCELLI- [NVS]	<i>Lib. KE</i> <i>Ind. FAB</i>	VIII ui <i>E</i> ^c (?) VIII (i 1. 2. 3. 4. 6) uuii <i>F</i> ^s xiii <i>F</i> ^c	III ii <i>KE</i> III (iii 7, ui 6, <i>om.</i> 5)	XXV xui <i>K</i> xxii <i>E</i> XVI (xii 3. 4)
31. MARCELLVS	<i>Lib. KABE</i> <i>Index omittit</i> <i>F</i>	I u <i>KABE</i> III	VII (<i>sic Brux.</i> <i>Plat.</i> , ui <i>Vind.</i>) ui <i>B</i> ¹ —	XX xxi <i>KABE</i> —
32. EVSEBIVS	<i>Lib.</i> <i>Ind. FKABE</i>	— VI (<i>sic</i> 8. 9, i 6, u 7, <i>om.</i> 1. 2. 3. 4. 5) uui <i>F</i> ^{a·c} ii <i>E</i>	III I (<i>sic</i> 8. 9, ui 1. 3. 4. 6, <i>om.</i> 2. 5. 7)	XVI III xxu <i>E</i>

33. MILTIADES	<i>Lib. FAE</i>	III iiii <i>AF^a</i>	VI uii <i>AE</i>	VIII uii <i>F^b</i> xxi <i>E^c</i>
	<i>Ind. KB</i>	IIII	— (uii 5)	—
34. SILVESTER	<i>Lib.</i>	XXI	XI	—
	<i>Ind. FKABE</i>	XXIII (xxii 1, xxxiii 5) xxii <i>K^b</i> xxu <i>K^a</i>	X (<i>om.</i> 5)	XI (x 2) ui <i>A</i> xii <i>E</i>
35. MARCVS	<i>Lib.</i>	—	VIII	XX
	<i>Ind. (om. 6) FKABE</i>	II (<i>om.</i> 5)	— (i 2, uiii 5) uiii <i>KABE</i>	XX (x 9, <i>om.</i> 7. 8) <i>om.</i> <i>F</i>
36. IVLIVS	<i>Lib.</i>	XV	I	XI
	<i>Ind. FKABE</i>	XV(u 8, xuii 5) xi <i>E</i>	II (uiii 5) i <i>F</i>	VII (<i>sic</i> 1. 3. 4, uiii 2, x 9, xuii 6, <i>om.</i> 7. 8) <i>om.</i> <i>F</i>
37. LIBERIVS	<i>Ind. FKABE</i>	VI x <i>E</i>	III (<i>sic</i> 7. 8, uiii 1. 2. 3. 4. 5. 6, ui 9) uii <i>E</i>	IIII (<i>sic</i> 7. 8. 9, uiii 1. 2. 3. 6, uiiii 4) uiii <i>K</i> iii <i>F^a.^b E</i>
38. FELIX II.	<i>Ind. (om. 5) FKABE</i>	— (i 6, uiii 7) i <i>KABE</i> iii <i>F</i>	— (ii 7) ii <i>F</i> iii <i>KAB</i>	— (i 2, ui 7) ii <i>KAB</i>
39. DAMASVS	<i>Ind. FKABE</i>	XVIII (uiii 7) xuii <i>F^b</i>	III (<i>om.</i> 5) ii <i>E</i>	XI (uiii 6, x 1.7, xii 9) x <i>E</i>
40. SIRICIVS	<i>Ind. FKABE</i>	XV	— (i 4) xi <i>E</i>	— (xi 7, xxi 3) xxu <i>FE</i>
41. ANASTA- [SIVS I.]	<i>Ind. FKABE</i>	III ii <i>E</i> uiii <i>K⁹</i>	— (i 5) x <i>B³</i>	X (xxi 2. 4, xxiiii 6, <i>om.</i> 3. 7) xxiiii <i>EK^b</i> xxuii <i>K^a</i>
42. INNOCEN- [TIVS I.]	<i>Ind. FKABE</i>	XV (xuii 4) xui <i>F^a</i> <i>om.</i> <i>B¹</i>	II (i 8.9, iii 1.5) i <i>F</i>	XXI (xxii 1. 3) xx <i>E</i> xxii <i>K</i>
43. ZOSIMVS	<i>Ind. FKABE</i>	I (<i>sic</i> 7. 8. 9, uiii 6, ui 1. 2. 3. 4. 5) uii <i>K</i>	III (<i>sic</i> 7. 8. 9, uiii 1. 6, uiii 4, uiiii 2. 3. 5) ii <i>F</i> uiii <i>E</i> uiiii <i>K</i>	XI (<i>sic</i> 7. 9, uiiii 2, xu 6. 8, xuiiii 3. 4, xxiiii 1) xii <i>A</i> xxiiii <i>K</i> xxu <i>E</i>

44. BONIFA- [TIVS I.]	<i>Ind. FKABE</i>	III iiii <i>K</i> ⁹	VIII uiiii <i>F</i> ^a	VI (uiii 3, xiii 6, xuiiii 4) uii <i>AB</i> xiii <i>E</i>
45. CAELESTI- [NVS]	<i>Ind. FKABE</i>	VIII (<i>sic</i> 7. 9, iii 8, uiiii 1. 2. 3. 4. 5. 6) uii <i>F</i> ^b uiiii <i>KE</i> ^p	X (xi 4) i <i>E</i>	XVII (xui 6. 9, xuiiii 3. 4) uiiii <i>E</i> xui <i>F</i> ^b xuiiii <i>K</i> ^a
46. XYSTVS III.	<i>Ind. FKABE</i>	VIII (iii 5, ui 8) i <i>B</i> ^{2. 3. 4} uii <i>F</i> ^b	— (iii 8) uiiii <i>B</i> ^{2. 3. 4}	XVIII (xui 6, xuii 9, xx 4) xui <i>F</i> ^b
47. LEO I.	<i>Ind. FKABE</i>	XXI (xx 2, uiiii 6, xii 8, xx 2)	I (<i>om.</i> 6. 7)	XIII (xuiii 8, xuiiii 6) xxui <i>E</i>
48. HILARVS	<i>Ind. FKABE</i>	VI (uii 6) u <i>F</i> ^b	III (ii 3. 5. 9)	X (xi 8, xii 9)
49. SIMPLICIVS	<i>Ind. FKABE</i>	XV (xui 8)	I (<i>om.</i> 1. 2. 3. 4. 5. 6) <i>om.</i> <i>E</i>	VII (iii 7, ui 9) ui <i>F</i> ^b
50. FELIX III.	<i>Ind. FKABE</i>	VIII (uiiii 5) iiii <i>K</i> ^a uii <i>F</i> ^b	XI (x 6. 9, u 2, <i>om.</i> 5)	XVII (xuiii 7. 9, xxuii 8) xu <i>F</i> xuiiii <i>E</i>
51. GELASIVS	<i>Ind. (2—9) FKABE</i>	IIII (ii 4)	VIII (<i>om.</i> 7) uii <i>F</i> ^b	XVIII (xiii 8, xuiiii 4) uii <i>F</i> ^b uiii <i>F</i> ^a uiiii <i>E</i> ^c xuiiii <i>E</i> ^p <i>om.</i> <i>K</i>
52. ANASTASI- [VS III.]	<i>Ind. FKABE</i>	I	XI (x 7)	XXIII (xiii 7, xxiii 9) xxxiii <i>F</i>
53. SYMMA- [CHVS]	<i>Ind. (9—10) FKABE</i>	XV	VII (ui 5, uiiii 8) ui <i>K F</i> ^b uiii <i>E</i>	XXVII (xuii 2. 9, xxu 8, xxui 6, xxuiii 3. 4) xxui <i>E</i> xxu <i>F</i> ^b xxxui <i>F</i> ^a

54. HORMISDA	<i>Ind. FKABE</i>	VIII(uiii 4.8) uiii <i>AB</i> ^{2.3} <i>F</i> ^b	—	XVII (<i>sic</i> 2. 8. 10, xiii 6, xui 9, xuiii 3. 7, <i>om.</i> 4) xui <i>F</i>
55. IOHANNES I.	<i>Ind. (5. 6. 8—10) FKATBE</i>	II	VIII(uiii 6.8) uii <i>K</i> uiii <i>FE</i>	XVI (<i>sic</i> 8. 9. 10, u 6) xii <i>E</i> xu <i>FK</i> xuii <i>AT</i>
56. FELIX IV.	<i>Ind. (5. 6. 8—10) FKABE</i>	III (ii 5. 8) ii <i>F</i>	II (<i>om.</i> 8) <i>om.</i> <i>F</i>	XIII (<i>sic</i> 8, xii 6. 9. 10) xiii <i>F</i>
57. BONIFATI- [VS II.	<i>Ind. (5. 6. 8—10) KABE</i>	II	— (1. 6)	XXVI (xui 6)
58. IOHANNES [II.	<i>Ind. (5—10) KABE</i>	II	III (i 7)	VI
59. AGAPITVS	<i>Ind. KABE</i>	— (<i>sic</i> 8. 10, i 5, iiii 9, u 7)	XI (<i>om.</i> 5. 7)	XVIII (uiii 10)
60. SILVERIVS	<i>Ind. KABE</i>	I (ii 9, <i>om.</i> 5.10) ii <i>K</i>	V (iii 7, uiii 10, x 5)	XI (xii 7, xxui 9, <i>om.</i> 10)
61. VIGILIVS	<i>Ind. KABE</i>	XVII (ii 7, xuiii 5.10)	VI (ii 10, iiii 5, uii 9, <i>om.</i> 7) u <i>E</i> ¹ uii <i>A</i>	XXVI (uiii 10, <i>om.</i> 9) xxu <i>E</i> ⁵
62. PELAGIVS I.	<i>Ind. (5—9) KABE</i>	III (<i>om.</i> 9) xi <i>AB</i>	X (<i>om.</i> 5)	XVIII (xuii 8, xuiiii 9) xxuiii <i>B</i> ^{2.3}
63. IOHANNES [III.	<i>Ind. (6—9) KABE</i> ^{1.5}	XII (xi 8)	XI (<i>om.</i> 8) x <i>AE</i> ⁵	XXVI (xuiii 8, xxiii 7) xxuii <i>KE</i> ¹
64. BENEDIC- [TVS I.	<i>Ind. KABE</i> ^{1.5}	III iii <i>E</i> ¹	I (<i>om.</i> 8)	XXVIII (xxuii 6. 9) xuiii <i>E</i> ¹ xxuiiii <i>A</i>
65. PELAGIVS [II.	<i>Ind. KABE</i>	X <i>om.</i> <i>B</i> ³	II	X (xi 6)
66. GREGORIVS [I.	<i>Ind. (7—9) KABE</i>	XIII (lxu 7) xu <i>B</i> ^{2.3}	VI (ii 9, <i>om.</i> 7)	X (<i>om.</i> 7) xiii <i>B</i> ^{2.3}
67. SABINIANVS	<i>Ind. (8. 9) KABE</i>	I	V ui <i>K</i>	VIII xuiii <i>K</i>

68. BONIFATI- [VS III.	<i>Ind. KABE</i> ^{1.5}	— (uiii 8)	VIII (<i>om.</i> 8)	XXII xxuiii <i>E</i> ¹
69. BONIFATI- [VS IIII.	<i>Ind. KABE</i>	VI (<i>om.</i> 9)	VIII	XIII (<i>om.</i> 9)
70. DEVSDEDIT	<i>Ind. KABE</i> ^{1.5}	III	—	XX xxiii <i>AB</i> xxiii <i>E</i> ¹
71. BONIFATI- [VS V.	<i>Ind. KABE</i> ^{1.5}	V	X <i>om. KABE</i> ¹	— x <i>K</i> xiii <i>E</i> ¹
72. HONORIVS	<i>Ind. KABE</i>	XII	XI	XVII
73. SEVERINVS	<i>Ind. KABE</i>	—	II	IIII ii <i>K</i>
74. IOHANNES [IIII.	<i>Ind. KABE</i> ^{1.5}	I	VIII (uiii 9) uiii <i>B</i> ³ <i>E</i> ⁵	XVIII (ui 9) xuiiii <i>KE</i> ^{1p5} <i>om. A</i>
75. THEODORVS	<i>Ind. KABE</i>	VI	V (i 8)	XVIII uiii <i>K</i> xiii <i>B</i> ³
76. MARTINVS	<i>Ind. KABE</i>	VI (iii 9)	I	XXVI
77. EVGENIVS I.	<i>Ind. KABE</i> ^{1.5}	II	VIII uiii <i>B</i> ³ <i>E</i> ¹	XXIII (xuiiii 9)
78. VITALIANVS	<i>Ind. KABE</i>	XIII (xiii 8)	VI	—
79. ADEODATVS	<i>Ind. KABE</i>	IIII	II	V
80. DONVS	<i>Ind. KABE</i>	I	V	X
81. AGATHO	<i>Ind. KABE</i> ^{1.5}	II	VI	IIII (xiii 9) iii <i>E</i> ¹ xiii <i>K</i>
82. LEO II.	<i>Ind. KABE</i>	—	X	XVII (xuiii 9)
83. BENEDIC- [TVS II.	<i>Ind. KABE</i>	—	X	XII (xiii 9)
84. IOHANNES V.	<i>Ind. KABE</i>	I (<i>om.</i> 9)	—	VIII (x 9)

85. CONON	<i>Ind. KABE</i> ^{1, 5}	—	XI	— xx <i>E</i> ¹
86. SERGIUS	<i>Ind. ABE</i> ^{1, 5}	XIII	VIII	XXIII xxiii <i>E</i> ^c
87. IOHANNES [VI.]	<i>Ind. ABE</i> ^{1, 5}	III	II	XII
88. IOHANNES [VII.]	<i>Ind. ABE</i>	II	VII ui <i>B</i>	XVII
89. SISINNIVS	<i>Ind. ABE</i>	—	—	XX
90. CONSTANTINVS [NVS]	<i>Ind. ABE</i>	VII	—	XV

Iam videamus primum in ordine spatiisque episcopatum quaenam Pontificalis nostri libri scripti habeant sumpta ex laterculo Liberiano.

1. In collocandis Cleto et Clemente apud Pontificalem nullum indicium remanet ordinis Liberiani videturque ab exordio auctor eius in ea re Indici obsecutus Cletum ante Clementem collocavisse. Ad diversitatem eam respicit locus vitae Clementis, quem primi auctoris esse credo, quamquam ab epitomis abest: *ideo propter Linus et Cletus ante eum conscribuntur eo quod ab ipso principe apostolorum ad ministerium sacerdotalem exhibendum sunt episcopi ordinati.* Sed tamen Pontificalem qui scripsit catalogi Liberiani ordinationem tam imperite invertit, ut consulatus retineret non mutatos itaque apud eum post Cletum episcopum adscriptis annis 77—83 veniat Clemens episcopus adscriptis annis 68—79.

2. Anacletum in Indice recte omissum cum Liberiano auctor Pontificalis retinet, neque id mutaverunt posteriores.

3. E contrario in Pio et Aniceto ordinatio inversa falsa¹ ex Liberiano transiit in recensiois prioris epitomen utramque *FK* itemque in codicem *E*¹, quocum in ea re consentiunt excerpta antiquissima Mutinensia (*E*³ Duch.) sumpta ni fallor pariter atque *FK* ex editione priore².

1) Invertunt ordinem item auctores saeculi quarti Optatus de schism. Donat. 2, 3 et Augustinus ep. 63. 2) Ex libris Duchesnianis qui praeterea eam ordinationem sequuntur A^{5, 6} C^{3, 4}, omnes contaminationem subierunt cum libris classis *E*.

4. Post Marcellinum episcopum Marcellum inserit catalogus Liberianus, non agnoscit Index¹ recte omnino, quamquam viri docti omnes opinor, in his Rossius et Duchesnius, illum secuti sunt. At primum facit cum Indice laterculus insertus chronographiae a. 354 depositionum episcoporum Romanorum ordinatus a. 336 (chron. min. 1 p. 70) plenus inde a Lucio († a. 254; Xystus II. transiit in feriale ecclesiae Romanae laterculo subiunctum) non habens Marcellum. Item Hieronymus gravissimus auctor episcopo Romano XXVIII Marcelliano (sic) subiungit ad a. Abr. 2321 XXVIII Eusebium². Id ipsum faciunt Optatus et Augustinus locis supra citatis³ episcopos nominatim enumerantes. Denique ipse catalogus Liberianus res gestas ita enarrat, ut interpolationis origo inde pateat, scilicet misso Marcello tempora ita ordinans:

Marcellinus ordinatus a. 296 Iun. 30.
 episcopus a. VIII m. III d. XXV
 [damnatus a. 303 Aug. 23⁴].
 depositio eius a. . . . Ian. 15.
 cessat episcopatus a. VII m. VI d. XXV
 Eusebius ordinatur a. . . . Apr. 18.
 episcopus — m. IV d. XVI
 depositio eius a. . . . Aug. 17.
 Miltiades ordinatur a. 311 Iul. 2.

Hi numeri quamquam non ad amussim concordant, satis conspirant et inter se et cum reliqua rerum notitia nobis tradita. Cum cessarit episcopatus post Marcellinum occisum, quando Christiani in urbe Roma ad episcopum rursus creandum, scilicet Eusebium, animos confirmarint, non traditur. Sed cum persecutioni in urbe Roma finem imposuerit Maxentius et episcopo Miltiadi bona ecclesiarum

1) Indicis exemplaria omnia (nam de quinti lectione parum constat) pro Marcellino et Marcello unum Marcellum ponunt, qui vere est Marcellinus. 2) Consentientibus in omittendo Marcello codicibus melioribus omnibus accedente Prospero (chron. min. vol. 1 p. 446 c. 949 p. 447 c. 972) eum interpolat codex Leidensis Scal. 14 (*F* Schoenii) saec. IX descriptus qui videtur ex exemplari scripto imperante Anastasio. Si constaret interpolationem illam sumptam omnino ex libro Pontificali adfuisse iam in archetypo, faceret id ad huius aetatem determinandam; sed possunt haec addita esse tempore longe posteriore. 3) Apud Augustinum codices variant, sed in quibusdam desiderari Marcellinum testantur Maurini. 4) Acta ficticia concilii Sinuessani (Mansi vol. 1 p. 1257): *damnatus est Marcellinus episcopus suo iudicio X h. Sept. Diocletiano VIII et Maximiano VII clarissimis consulibus*. Acta haec qui finxit saec. VI. ineunte diem iudicii vix videtur commentus esse. Antea quoque (p. 1251) idem auctor meminit Vulcanalium, qui dies idem est.

Christianarum confiscata reddiderit¹, ad eius tempora res redigitur. Ordinationis Miltiadis cum diem noverimus nec magnopere differant quae de Eusebii, cui Miltiades successit, temporibus traduntur² neque quicquam ducat ad intervallum solito maius inter Eusebium et Miltiadem statuendum, Eusebii ordinatio recte referri potest ad anni 310 menses extremos vel sequentis anni primos. Sedis inter Marcellinum et Eusebium vacantis spatia certo tradita sunt consentientibus cum catalogi Liberiani codice codicibus Pontificalis. Ad hos numeros si intervallum computamus, coepit id Marcellino occiso secundo semestri a. 303. Quocum consentit qui scripsit concilium Sinuessanum Marcellinum significans damnatum esse a. 303 Aug. 23. Contra ab eius ordinatione a. 296 Iun. 30 si sequimur spatium episcopatus Liberianum, obiit episcopus m. fere Octobri a. 304; sed a numeris Liberianis his magnopere differunt traditi in Pontificali et potest admitti in iis corruptela. Eodem ducit, quod secundum dies consecrationis (a. 296 Iun. 30) et damnationis (a. 303 Aug. 23) Marcellinus sedit a. VII m. I d. XXIII. Corpus Marcellini depositum esse die XVIII k. Febr. = Ian. 15 cum constet tam ex indice depositionum episcoporum inserto chronographiae quam ex martyrologiis³, sperni poterit quod scribit liber Pontificalis depositum esse Apr. 25, cum per XXV dies insepultum iacuisset; ceterum per aliquod tempus id iusta sepultura caruisse consentaneum est utpote viri publice occisi. Efficitur ita, mutatis in Marcellini spatio annis VIII in VII, eum periisse secundo semestri a. 303; id quod recte convenit

1) Eusebius hist. eccl. 8, 14: *Μαξέντιος . . . ἀρχόμενος μὲν τὴν καθ' ἡμᾶς πλὴστιν ἐπ' ἀρεσκείᾳ καὶ κολακείᾳ τοῦ δήμου Ῥωμαίων καθυπεκρίνατο ταύτῃ τε τοῖς ἐπληρόοις τὸν κατὰ Χριστιανῶν ἀνεῖνα, προστάττει διωγμὸν.* Augustinus brev. collat. c. 34: *legebatur Melchiae misisse diaconos cum litteris Maxentii imp. et litteris praefecti praetorio ad praefectum urbis, ut ea reciperent, quae tempore persecutionis ablata memoratus imperator Christianis iusserat reddi.* 2) Dies ordinationis traditus in catalogo Liberiano non est dubius nec magis dies depositionis in eadem chronographia servatus. Sed de hoc recte monuit Rossius *Roma sott.* 2, 209, cum Eusebius mortuus sit in Sicilia, nequaquam constare de anno translationis cadaveris in coemeterium urbanum, immo vix eam adscribi posse anno ei quo obiit. De spatio differunt catalogus Liberianus habens m. IIII d. XVI, et Index, cuius exemplaria meliora ei dant m. VI d. III, et Hieronymus adscribens ei m. VII; sed vel sic constat eum non perannasse. 3) Martyrol. Hieronymianum et sub die XVII k. Febr.: *Romae via Salaria in cimiterio Priscillae depositio sancti Marcelli episcopi* (al. *papae et confessoris*) et sub sequenti XVI k. Febr.: *depositio sancti Marcelli episcopi.* Nomen corruptum est similiter atque in Indice; inter episcopos Romanos qui vere fuit Marcellinus vulgo appellatur nomine non suo Marcelli.

temporibus persecutionis Diocletianae coeptae Nicomediae a. 303 Febr. 23. Illo fere tempore Diocletianus Romam advenit vicennalia ibi celebrans a. 303 Nov. 20, nec dubium est imperatore praesente poenas contra Christianos constitutas severius quam antea exactas esse. Eodem rettulerim quod ait Lactantius¹ post paucos menses ex urbe Diocletianum rursus exiisse propter *libertatem populi Romani* sibi intolerabilem. Ita quamquam, ut dixi, numeri in minoribus discrepant, dubitationes graviores recte tolluntur eiecto Marcello. — Sed Marcellus etsi inter episcopos urbis Romae non recte admissus est, admissus est non sine causa. Extant elogia tam Marcelli quam Eusebii non multo post a papa Damaso († 384) scripta², quae utrumque 'rectorem' appellant et quamquam non satis intelleguntur deficiente rerum harum urbanarum notitia plena³, hoc ostendunt sub eorum regimine propter lapsos, ut saepe antea, sectarum Christianarum litigia violententer exarsisse et utrumque a tyranno, scilicet Maxentio, in exilium actum esse, Eusebium in Sicilia obiisse exulem. Haec certe non sunt ficticia. Etiam Augustini adversarius Petillianus Marcellum episcopum agnoscit Miltiadem appellans tertium episcopum a Marcellino³. Denique catalogi Liberiani auctor narrans res tempore proximas et sibi plene notas non temere Marcellum episcopis inseruit adiecto spatio a. I m. VII d. XX. Haec ut inter se concilientur, sta-

1) De mort. persec. 17. 2) Duchesne 1 p. 166. 167. Diligentissime et doctissime egit Rossius de elogiis his *Roma sott.* 2, 201—207. Apparet ex iis in lapsis tractandis tam Marcellum quam Eusebium exegisse paenitentiam, contra adversarios duce Heraclio contendisse, ut venia concederetur omnibus eam flagitantibus; quod Damasus ait de Heraclio omnino, *Christum eum in pace negasse, pacem intellegit ut Cyprianus passim* (ep. 55, 5. 17. ep. 57, 1 in. ep. 68, 5 c.) eam quae propter paenitentiam lapso conceditur ex foedere Christiano, contra laudans Eusebium *foedera pacis integra servantem*. Comparari poterit iudicium de secta hac Cypriani de lapsis c. 16: *ante offensam placatam indignantis domini . . . vis infertur corpori eius et sanguini et plus modo in dominum . . . delinquent quam cum dominum negaverunt; pacem putant esse quam quidam fallacibus verbis venditant: non est pax illa, sed bellum*. Verba elogii dedicati Marcello (cf. Rossi l. c. et Harnack, *Gesch. der christlichen Litteratur* 1, p. 661) *exemplo pariter pulsi feritate tyranni . . . pertulit exilium* adhuc male intellecta et propterea coniecturis temptata (cf. Rossius l. c. p. 206) ita accipienda sunt: *exemplo (Eusebii decessoris), pariter pulsi feritate tyranni, (Marcellus) pertulit exilium*. 2) Sed tamen quae innuit Eusebius de mart. Palaest. c. 12 de horum annorum probris, ab iis enarrandis abstinens, recte respondent. 3) Augustinus in breviculo collationis cum Donatistis c. 34 (vol. 9 p. 575 Maur.): *dixerunt Melchiadem tertium episcopum fuisse ab illo qui tunc erat cum traditio illa facta esset*; significatur Marcellinus (vide adv. Petill. l. 2 c. 202 vol. 9 p. 275).

tuendum erit Maxentium persecutioni Christianorum urbis Romae ita finem imposuisse, ut non statim episcopi creandi potestas eis fieret itaque per aliquod tempus Marcellum licet presbyterum episcopi vices egisse. Ei administrationi spatium abunde suppetit. Maxentius quamquam Romae imperium cepit a. 306 Oct. 27, rerum ibi non est potitus nisi postquam pater ex urbe excessit, eo fere tempore, quo ipse patris loco consul primum processit, id est a. 308 Apr. 20. Inter eum diem et Eusebium episcopum factum exeunte a. 310 vel ineunte a. 311 apte inseritur spatium Marcelli. Ita tam recte catalogi Liberiani auctor Marcelli spatium cum eo quo episcopium cessabat computare potuit quam recte praeterierunt Marcellum in episcoporum ordine Hieronymus et Indicis auctor alique scriptores. — Ceterum de Marcellino quae narrat liber Pontificalis fuisse eum inter traditores, sed mox paenitentia acta supplicium eum subiisse aliquatenus confirmantur testimoniis aliis¹ videnturque vera esse. Item potest verum esse quod legitur in Pontificali Marcellini corpus humatum esse cura Marcelli presbyteri; nam ad sepulturas pontificum in vitis illis quae spectant, non uno loco produnt originem ex depositionum episcoporum Romanorum laterculo deperdito auctoritatis non spernendae; neque quicquam obstat, quominus presbyter hic Marcellus is ipse fuerit, quem post aliquot annos supra vidimus vice episcopi ecclesiae praefuisse. Reliqua de Marcello quae narrantur tam in libro Pontificali quam in passione (act. sanct. ad Ian. 16 vol. 2 p. 12) non solum quaeritur num vera sint, sed etiam annon pertineant origine sive ad Marcellinum sive ad Marcellum alium ab eo qui ecclesiae Romanae praefuit diversum.

5. In spatiis episcopatum ordinandis Liberiani catalogi indicia reperiuntur haec:

K in episcopis 2. 5. 6. 10. 11. 12. 17. 18. 19. 21. 22. 23. 26. 30. 31 respondet vel prope accedit ad numeros catalogi Liberiani, praeterea (missis n. 3. 4. 14. 16 inutilibus) cum Indice faciens.

E modo primitiva lectione, modo altera (numeri enim passim correcti sunt, ut vel inde appareat

1) Testis antiquissimus est Petillianus Augustini adversarius (Augustinus contra Petill. 2, 202 vol. 9 p. 275) neque hic contra dicit (l. c. 2, 208, p. 280). Item in concilio Sinuessano (supra p. 350, not. 4) conficto, ut dixi, saec. VI. ineunte Marcellinus quoniam turificavit suo iudicio condemnatur. Paenitentiam eum egisse confirmant et silentium Donatistarum in loco p. 352 adn. 3 adlegato et quod Marcellinus receptus est in indicem depositionum episcoporum.

librarium duobus exemplaribus simul usum esse) in episcopis 1. 5—12. 18—28. 30—32 ipsos numeros Liberianos vel certe vestigia eorum servavit.

F spatia Liberiana non habet exceptis duobus episcopis Anacleto in Indice omisso et Miltiade, cui quod Indicis exemplaria pleraque tribuunt spatium nudum a. IIII, huic epitomatori videtur displicuisse.

AB (cum *E* lectione altera) similiter a numeris Liberianis abstinere exceptis duobus episcopis Marcello in Indice omisso et aliquatenus Miltiade; scilicet in hoc *AE* ut epitome *F* retinent spatium Liberianum, *B* facit cum Indice.

Indicem e contrario Pontificalis sequitur in his:

1. In Cleto et Clemente ordinandis, ut supra vidimus, libri Pontificalis primus auctor Indicem secutus est, neque id mutaverunt qui eum postea recensuerunt.

2. Pium et Anicetum antea inverso ordine positos ad Indicem ordinavit recensio ea, a qua pendent libri *AB*.

3. Felix II. antipapa et propterea, ut diximus, eliminandus, sed nihilo minus in Indicem admissus inde in librum Pontificalem ab ipso eius auctore primo translatus est, cum exemplaria omnia tam epitomata quam plena eum habeant. Spatium cum exempla Indicis pleraque omittant, unum (n. 7) enuntiet a. VIII m. II d. VI ficticium omnino, hoc in Pontificali non reperitur, sed eius loco habent codices libri Pontificalis *KAB* a. I m. III d. II; *E* a. I m. II; *F* a. III, quae item commenticia esse apparet et ipsa adiecta ad hiatum explendum. Primus Pontificalis auctor utrum numeros eos posuerit quos habent libri *KAB* eosque in *EF* corruerint librarii an spatium ab ipso non adiectum diasceustae posteriores diversa ratione expleverint, non definio.

6. Spatia ad Indicem constituta reperiuntur haec:

K in episcopis 1. 7. 8. 9. 13. 15. 16. 20. 24. 25. 27. 28. 29. 32. 33. 34. 35. 36 numeros ad Indicem exhibet, sed ita, ut ubi exemplaria variant, sequatur fere familiam antiquiorem et plerumque puriorem (n. 7. 13. 15. 16. 24. 27). Contrarium raro evenit, ut in Pontiano (c. 19) Anterote (c. 20, ubi tamen cum *K* consentit fere Ind. 1)

Eusebio (c. 32); sed cum Indicis exemplaria passim divergant, singularibus in tali re non est obsecundandum.

FAB ut supra vidimus in spatiis constanter sequuntur Indicem tribus episcopis exceptis Anacleto et Marcello utpote in Indice omissis et aliquatenus in Miltiade utpote in Indice annos solos habente. In his quatenus spatia Liberiana secuti sint, supra adnotavimus; praeterea *F* Marcello tribuit spatium temere excogitatum, *AB* Anacleto spatium decessoris Clementis temere repetitum. Adhibuit autem tam scriptor libri eius a quo pendet epitome *F* quam qui scripsit exemplarium *AB* archetypum, ut recte observavit Duchesnius (p. LXXIX), Indicis exemplaria minime proba, scilicet talia fere, qualia sunt Albigenae (n. 7) descriptum ex codice scripto a. 673 et Fredegarianum (n. 8) item saeculi VII exeuntis (vide quae supra diximus de *K*; notabilis est item consensus epitomae *F* cum Ind. 8 in Felice IV n. 56). Id ipsum pervenit ad recensionem *E*, quatenus non pendet a catalogo Liberiano. Inde aliquatenus definitur, quo tempore recensiones hae ad eam formam pervenerint, qua nos eas tenemus.

AB editionem secundam qui ita interpolavit is fuit qui scripsit archetypum stirpium duarum *AB*, nam errores licet pauci ab Indice alieni communes sunt utrique familiae (c. 21 in Fabiano *m. XI* pro *m. I* — c. 62 in Pelagio I *a. XI* pro *a. IIII*¹).

F epitomen Felicianam qui ita interpolavit quaeri poterit, utrum adhibuerit Indicis aliquod exemplum an editionis posterioris, quam ei non ignotam fuisse supra (p. 338) vidimus. Sed magis est, ut Indicem adsumpserit, cuius abundant exemplaria maxime Fredegariana, quoniam alteri opinioni obstant quae modo rettulimus spatia Anacleti et Marcellini a libris *AB* recedentia.

Habuit igitur qui Pontificalem primus ordinavit utrumque episcoporum laterculum tam Indicem quem

1) Itaque paparum catalogus a Leone I. ad Deusdedit insertus collectaneis Anonymi Havniensis (chron. min. I p. 270) non venit ex codice aliquo libri pontificalis *A* vel *B*, sed aut ex *E* aut ex Indice.

dicimus quam Liberianum et in spatiis episcopatuum ordinandis utroque uti potuit. Duplices numeros non videtur posuisse, quoniam eiusmodi geminationum codices exempla nulla suppeditant excepto uno *E*, quem constat ex contaminatione saec. XI originem trahere. Posteriore interpolatione in librum Pontificalem venisse ea quae habet ex catalogo Liberiano negandum est; nam huiusce libelli paucis noti vestigia maxime reperiuntur in editionis prioris reliquiis *KE*, adsunt in *FAB* iis fere locis solis, in quibus Index deficit. Quod si superesset editionis prioris exemplum integrum, sine dubio numeri Liberiani in eo primarium locum tenerent; eum enim laterculum ad chronicorum formam prope accedentem fundamentum operis sui esse voluit auctor Pontificalis itaque verisimile est numeros quoque ubi laterculi duo differebant ad hunc potissimum eum formasse. Sed tempore procedente cum Indicis exemplaria ubivis prostarent et insertus collectionibus conciliorum et decretorum papalium Index quoque ad canonicam quodammodo auctoritatem pervenisset, ad eum vetusta episcoporum ordinatio spatiaque ei non congruentia subinde mutata sunt.

Ad chronologiam episcoporum Romanorum ordinandam Pontificalis liber inutilis est, si exceperis supplementa quae praebet ad explendos hiatus catalogi Liberiani et praeterea, ut consentaneum est, partis posterioris spatia maiore ex parte sine dubio non ex laterculo aliquo in Pontificalem librum translata, sed in Pontificale corpus ab aequalibus relata et inde fere ad laterculos adiecta. In reliquis ad episcopatum spatia determinanda redeundum est ad duos laterculos primitivos, ex quibus Pontificalis auctores et ordinatores pendent. Contra qui spretis fontibus purioribus ex hoc turbido lacu hauriunt, graviter errant et sibi aliisque melius consulent abstinentes in rebus saeculorum priorum explicandis a libro Pontificali. Quam imperite rem egerit qui eum instituit, supra vidimus et in aliis et ubi egimus de Cleto et Clemente inversis; quam impudenter in libris non reperta de suo addiderit, monstrant intervalla sede vacante inter duos pontificatus enuntiata perpetuo inde ab eo quod intercessisse dicitur inter Cletum et Clementem¹. Proficiscuntur ea omnino a primo auctore (consentiunt enim fere in hisce numeris duae epitomae *FK* et libri pleni omnes), ita autem comparata sunt, ut ubicumque dies

1) Duchesne I, p. CLX.

cum obitus vel depositionis tum successoris ordinationis traditos habemus, ab intervallis illis ita discedant, ut de librariorum erroribus nullo modo cogitari possit. Formulam *cessavit episcopatus* suppeditavit catalogus Libe-rianus unicum eius generis intervallum in persecutione Diocletiana adnotans; Pontificalis peraeque intervalla ita formavit, ut paucis diebus mensibusve continerentur et sic quoque de episcopalis successionis ordine continuo dubitatio omnis tolleretur. Hoc tenendum est ibi quoque, ubi de spatio episcopatus constat, certam computationem eo impediri, quod intervalla per tempora antiquiora in nullo episcopo recte tradita habemus.
